

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

ОС «Магістр»

на тему:

**«Науково-методичні підходи до використання і охорони
земель сільськогосподарського призначення»**

Виконала: студентка групи Зв-61

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Карачевська Ірина-Анна Богданівна

Керівник: Дудич Галина Миколаївна

Дубляни – 2024

УДК 332.33-028.42

Науково-методичні підходи до використання і охорони земель сільськогосподарського призначення. Карачевська І.-А. Б. Кваліфікаційна робота. Кафедра землеустрою. Дубляни, Львівський НУП, 2024.

61 с. текст. част., 7 табл., 5 рисунків, 38 джерел, 2 арк. граф. част. формату А1.

Розглянуто науково-методичні підходи до використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Проаналізовано використання земель сільськогосподарського призначення в сучасних умовах на регіональному та національному рівнях. Запропоновано методичні та практичні підходи до вдосконалення землекористування.

Практичні засади раціоналізації землекористування наведено на прикладі використання земель Городоцької територіальної громади. Запропоновано запровадження овочевої сівозміни, обґрунтовано доцільність її запровадження в приміській зоні. Запропоновано овочеву 5-пільну сівозміну, її площа - 44,8 га.

Розглянуто питання охорони праці та навколишнього природного середовища.

ЗМІСТ

	стор.
Вступ.....	5
1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	9
1.1. Наукові підходи до раціоналізації землекористувань.....	9
1.2.Методичні підходи до організації використання сільськогосподарських земель.....	14
2. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	19
3. РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	30
3.1. Методичні та практичні підходи до землекористування на с.-г. землях.....	30
3.2. Проектні пропозиції щодо використання сільськогосподарських земель.....	36
4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ.....	46
5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	51
ВИСНОВКИ.....	55
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	58

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Земля - невід'ємна умова життя і основа функціонування процесу виробництва, що обумовлює також використання інших ресурсів (повітря, вод, рослинного і тваринного світу). Сьогодні використання земель сільськогосподарського призначення не відповідає умовам раціонального землекористування: розораність території понад 80% (це найвищий показник у світі); не тільки сильно порушується співвідношення між площами орних та кормових угідь, а й між еколого стабілізуючими угіддями, це негативно позначається на екологічній складовій ландшафту; сівозміни не дотримуються; в обробіток залучені малопродуктивні орні землі та кормові угіддя; відбуваються порушення земельного законодавства. В демократичному світі у земельних відносинах основне завдання – це створення таких умов, які б задовольнили раціональне, високоефективне використання та відтворення земель.

Якщо порівняти ефективність та систему використання земель в Україні та Європі, наша країна значною мірою відстає. Збитки від порушення земель в Україні щороку становлять 9,1 млрд грн тому. З цієї причини дуже важливою є проблема наукового обґрунтування заходів раціоналізації сталого землекористування та підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель.

Важливим заходом повноцінного розвитку економічного потенціалу використання земель є правильна організація їх територій, яка адаптована до наявних ресурсних, природних, економічних та соціальних умов. В даному випадку важливу роль відіграють проєкти землеустрою, оскільки вони мали б бути дієвими в довгостроковій перспективі. Освоєння систем землеробства гарантує ведення відтворюваного виробництва, що дозволяє збільшувати врожайність та забезпечувати збільшення валового виробництва.

Стан вивчення проблеми. В контексті забезпечення продовольчої безпеки України дослідження використання земель є актуальними на всіх рівнях від загальнонаціонального до місцевого. Використання земельно-ресурсного потенціалу розглядається в працях багатьох вчених [6; 7; 23; 25; 36; 37].

Розвиток земельних відносин та вдосконалення раціонального використання земель розглядається в працях таких вчених як Данилишин Б. Л., Третяк А.М., Стойко Н. Є., Таратула Р. Б. та ін. Такі вчені як Дорош Й., Казьмір П. Г., Краснолуцький О., Мартин А., Мицай М. А., Третяк А. М., Лазарева О. В., Мась А. Ю. розглядають в своїх дослідженнях різні аспекти землеустрою для раціоналізації землекористування.

Дослідження Дребот О.І., Височанської М.Я. присвячені інституціональному забезпеченню збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Теоретико-методологічні засади формування інвестиційної привабливості сільськогосподарського землекористування розглядають вчені Ступень Р. М., Рій І. Ф., Колодій П. П., Рижок З. Р.

Мета і завдання роботи. Метою роботи є аналіз науково-методичних та практичних засад раціонального використання сільськогосподарських земель. Щоб досягнути мети необхідно розв'язати такі завдання:

- розглянути наукові та методичні підходи щодо використання с.-г. земель;
- провести аналіз використання сільськогосподарських земель загальнонаціонального рівня (на прикладі України) та регіонального рівня (на прикладі Львівської області);
- запропонувати практичні підходи та проектні пропозиції з використання земель що стосується впровадження овочевої сівозміни в приміській зоні м. Львів.

Об'єктом дослідження виступають процеси щодо використання земель на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях.

Предметом дослідження в роботі виступають науково-методичні підходи до використання і охорони земель сільськогосподарського призначення.

Методологія та методи роботи. Методологічною основою є діалектичний метод пізнання та системний підхід щодо аналізу науково-методичних підходів до використання і охорони земель сільськогосподарського призначення. Теоретичну основу складають праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань раціонального використання і охорони земель сільськогосподарського призначення.

В процесі дослідження було використано такі методи: абстрактно-логічний (використаний для теоретичних узагальнень), статистичний (визначення основних тенденцій використання земель Львівської області та України), аналіз (для встановлення особливостей використання земель сільськогосподарського призначення), статистичний та порівняльний (для аналізу використання сільськогосподарських земель), графічний та картографічний (для проектних пропозицій і розробки проектного рішення) й інші загальноприйняті методи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці науково-методичних підходів до використання і охорони земель сільськогосподарського призначення на локальному рівні.

Структура та обсяги кваліфікаційної роботи. Робота складається з текстової та графічної частин. До текстової належать вступ, огляд літератури, основна частина та висновки. Теоретичні засади розглянуті в першому розділі. Основна частина - це проектне рішення, яке полягає в розробці методичних рекомендацій щодо використання земель СГК «По-вітно» Городоцької територіальної громади. Також описано розділи щодо охорони навколишнього середовища та охорони праці.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, п'яти розділів, висно-

вків та бібліографічного списку. Загальний обсяг роботи складає 61 сторінку тексту, в якому міститься 7 таблиць, 5 рисунків. Бібліографічний список складає 38 джерел.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1.1. Наукові підходи до раціоналізації землекористування

В умовах війни суспільні та національні інтереси мають бути пріоритетними над приватними, про що декларують прийняття та запропоновані законодавчі зміни до нормативних документів, які призупиняють дію деяких правових механізмів захисту приватних інтересів. Натомість вони запровадили правові механізми, які, по суті, забезпечили суспільну користь від використання існуючих земельних ресурсів сільськогосподарського призначення для товарного сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з агресією Росії в Україні станом на лютий-червень 2022 року більшість сільськогосподарських виробництв працює з міркувань безпеки. Тимчасово припинено роботу Національного електронного реєстру, а кадастровий, загальнодержавний, відомчий та комунальний геоінформаційні портали є не лише джерелами відкритих географічних та топографо-геодезичних даних, а й забезпечують функціонування механізмів набуття права власності та права користування землею відповідно до нормативно-правових актів [6].

Землі сільськогосподарського призначення значною мірою впливають на продовольчу безпеку суспільства, оскільки завдяки своїм властивостям вони є єдиним ресурсом для виробництва продовольства. Також важлива їхня властивість – як базису для виробництва аграрної продукції.

Землі сільськогосподарського призначення займають 2/3 території України. Статистична динаміка площ різних видів угідь свідчить про розбалансований характер процесів використання земель з переважанням економічних потреб. Загальна площа сільськогосподарських земель держави - 42,7 млн га (70 % загальної території країни), площа ріллі – 32,5 млн га, що стано-

вить 76 % усіх сільськогосподарських земель. Таке значення говорить про високий рівень освоєності. За останні роки відбулися найбільші зміни в угіддях сільськогосподарського призначення, в них найбільші темпи розширення. В загальному рівень розораності території України має найвищі показники в Європі [5, с. 11-12].

Термін "раціональне використання" - це складна, багатогранна категорія, що означає і "ефективне" і "екологічно обґрунтоване". Оскільки дотримання екологічних вимог — невід'ємна та основна складова використання земель. Категорія раціонального сільськогосподарського землекористування потребує правильного обґрунтування й пошуку методик оцінки, які не знайшли на сьогодні однозначної системи оцінювання.

Раціональне землекористування — це таке використання, що відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування, спрямовану на отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від згубного антропогенного впливу. Отже, раціональне використання земель — це таке їх цільове і комплексне використання, при якому досягнуто баланс (найоптимальніше, пропорційне і гармонічне зіставлення) між ефективністю використання земель і екологічними вимогами. Ефективне використання земель — це виважене, науково обґрунтоване, планове, із врахуванням довгострокових інтересів суспільства використання земель, при якому отримують максимальну користь при мінімальних витратах. Раціональне використання земель — обов'язкова екологічна вимога, адже базовий законодавчий акт (Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища") у сфері екології прямо зазначає, що використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням раціонального та економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій. Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення містить у собі 2 складових: екологічну і економічну. Екологічна складова полягає в необхідності

охорони і розумному використанню земель та виробництві екологічно безпечної сільськогосподарської продукції. Економічна складова ґрунтується на інтересах сільгоспвиробників, тобто зменшенні витрат на виробництво продукції. Виготовлення екологічно безпечної продукції веде до збільшення витрат товаровиробників, які не завжди мають кошти або бажання їх вкладати, і, відповідно, до зменшення доходу. Соціальна складова базується на задоволенні суспільних потреб. Організаційна складова ґрунтується на науковому супроводі впровадження результатів досліджень науково обґрунтованого використання сільськогосподарських земель

Рациональне землекористування передбачає таке управління землями, яке відповідає їх цільовому призначенню і забезпечує ефективне використання для отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції. Це включає охорону ґрунтів і підвищення їх родючості, а також захист від негативного впливу людини. Таким чином, рациональне використання земель — це комплексний підхід, що балансує між ефективністю і екологічними вимогами. Ефективність визначається як зважене, науково обґрунтоване та планове використання, яке враховує довгострокові інтереси суспільства, забезпечуючи максимальну користь при мінімальних витратах. Такий підхід є обов'язковою екологічною вимогою, оскільки законодавство України (зокрема, Закон "Про охорону навколишнього природного середовища") вимагає рационального та економного використання природних ресурсів з впровадженням сучасних технологій. У контексті сільськогосподарських земель рациональне використання включає екологічну і економічну складові. Вчені Т. М. Прядка та Т. С. Корбут виділяють ще соціальну складову [29]. Екологічна складова пов'язана з охороною земель і виробництвом екологічно безпечної продукції. Економічна орієнтована на оптимізацію витрат сільгоспвиробників, хоча виготовлення екологічних продуктів може збільшити витрати і зменшити дохід. Соціальна складова фокусується на задоволенні суспільних потреб. Нарешті, організаційна складова охоплює науковий супровід і впровадження результатів досліджень для ефективного управління сільськогос-

подарськими землями (табл. 1.1) [14, с. 48].

Незважаючи на усвідомлення екологізації, земельні ресурси продовжують розглядаються насамперед як джерела та засоби прибутку. Він отримується без турботи про охорону та збереження родючості ґрунту. У концепції раціональності екологічний імператив є абсолютною необхідністю, дотримуючись екологічних вимог, стандартів, обмежень. Проте раціональне використання природних ресурсів включає і господарське використання, тому містить і економічну складову.

Таблиця 1.1 - Основні складові та принципи раціонального землекористування

Основні складові раціонального землекористування			
Екологічна	Економічна	Соціальна	Організаційна
Запровадження екологічнобезпечних технологій	Мінімізація витрат на виробництво продукції	Гармонізація взаємодії суспільства з використанням землі	Науково обґрунтоване використання сільськогосподарських земель
Основні принципи раціонального землекористування			
- підвищення родючості ґрунтів і продуктивність угідь; - охорона земель; - регулювання господарського навантаження на угіддя	- рівноправність форм власності на землю; - економічне стимулювання	- відповідальності за порушення; - принцип законності; - принцип державного регулювання; - принцип нормативного забезпечення	- пріоритет сільськогосподарського використання земель; - плановірність організації використання земельних ресурсів; - врахування зональних відмінностей; - цільове використання земельних ресурсів

Основним заходом організації землекористування вважається землеустрій. Землеустрій (землепорядкування) передбачає: планування підрозділів, планування ділянок, організацію сівозмін, господарських центрів та інших сільськогосподарських угідь, лісові, інженерні (гідротехнічні) заходи, проти-

ерозійні заходи [32]. Метою землеустрою є досягнення ефективності та інтенсифікації землекористування з урахуванням інтересів землекористувачів та екологічних норм [20]. В ринкових умовах землеустрій повинен носити адаптивний характер. Тобто при його здійсненні важливо враховувати як соціально-економічні чинники так і екологічні фактори.

На жаль на сьогодні землеустрій не виконує покладених на нього функцій. В агроформуваннях не дотримуються вимог позитивного балансу гумусу (екологічного балансу).

Нерозвинуте, занепале тваринництво не потребує достатньої кількості сінокосів та пасовищ. Це не дає достатньої кількості органіки і отже на належному рівні підтримувати позитивний баланс гумусу. Тваринницька галузь забезпечує органікою рослинництво і дає можливість впроваджувати ґрунтозахисні заходи використання угідь, мати можливість залуження та заліснення [37].

При розробці структури посівних площ і систем сівозмін необхідно враховувати спеціалізацію, ґрунтові і кліматичні умови території. При впровадженні системи сівозміни слід враховувати вимоги системи захисту ґрунтів в сільськогосподарському виробництві. Продуктивні площі потрібно поділити на такі: 1) рівнини та схили з ухилом до 3° (дозволені польові сівозміни з інтенсивними технологіями); 2) ділянки на схилах $3-7^\circ$ (підходять для ґрунтозахисних зерно-трав'яних сівозмін); 3) ділянки з ухилом більше 7° - залуження з коротким польовим періодом [20].

Зниження рівня землеробства є надзвичайно небезпечним і зумовлене недостатньою фінансовою спроможністю виробників, інколи через небажання інвестувати у майбутнє, відсутність належної державної підтримки виробників, а також запровадження земельної реформи без обґрунтування землеустрою спричинило нераціональне землекористування. Загалом охорона земель – це не лише реалізація різноманітних заходів, але й комплексна, яка потребує системного (програмного та цільового) підходу, щоб бути ефективною.

Такий підхід є основною складовою національної політики, яка впливає на екологічні, економічні, соціальні та виробничі процеси.

Для збалансованого використання сільськогосподарських земель необхідно вдосконалити комплексно інституціональні основи, тобто запровадження вільного економічного обліку земель та посилення підходів вже існуючих. Проблеми які є в землекористуванні потребують законодавчого підкріплення для встановлення вимог та нормативів землекористування. Для цього необхідні системи землеохоронних заходів які будуть забезпечувати як відновлення так і збереження родючості земель.

Реконструкція та розвиток під час воєнного стану в Україні мають враховувати такі питання, як сталий розвиток, екологія, цифровізація, економічне зростання, зміни в законодавчому полі та участь зацікавлених сторін. Відновлення економіки вимагатиме значних інвестицій від приватного сектору, а комплексне просторове планування може стати основою для забезпечення інвестиційної впевненості, яка сприятиме належному управлінню на рівні громади, а також демократичному та європейському майбутньому України.

1.2.Методичні підходи до організації використання сільськогосподарських земель

В Україні відбуваються негативні тенденції землекористування: диспропорція між рослинництвом і тваринництвом, збільшення площі енергетичних культур, що спричиняє зниження питомої ваги багаторічних трав та кормів у структурі посівів [31, с. 68].

У проєктах землеустрою повинна бути розроблена чітка система сівозмін, адаптована до регіональних і місцевих умов, виходячи зі спеціалізації господарства та суб'єктів господарювання на землі. В рамках проєкту землеустрою необхідно затверджувати та регулярно переглядати та уточнювати склад угідь, схему розміщення елементів інженерної інфраструктури. Це призведе до масового надходження інвестицій в аграрний сектор економіки, що

позитивно вплине не лише на зростання показників економічної діяльності, а й на екологічну безпеку землі та якість продуктів харчування. Крім того, необхідно зосередитися на розробці проєкту землеустрою території територіальної громади, в рамках якого будуть розроблені проєкти контурно-меліоративної організації території для кожного суб'єкта господарювання на землі, що позитивно вплине на якість та ефективність документації із землеустрою. Модель розвитку економічної системи на регіональному та національному рівнях повинна мати високий технологічний рівень. При цьому управління повинно відповідати організаційним вимогам, для мінімізації техногенних ризиків впровадження новітніх технологій, та знизити їх негативний вплив [16, с. 30].

Дослідження вчених доводить, що аграрна структура в Україні має особливість – переорієнтацію виробництва продукції сільського господарства на особисті селянські господарства з значним подрібненням землекористувань агроформувань. Протягом останніх років в підприємствах скорочення площ с.-г. угідь в середньому в рік складало 23,5 тис. га, середньорічний приріст у господарствах населення спостерігався 3,2 тис. га. Площа сільськогосподарських угідь підприємств в 2017 р. становила 20 759,1 тис. га, це на 1,7%, більше як у попередньому році. 20 012,1 тис. га ріллі з цієї площі, тобто 96,4 % площ сільськогосподарських угідь [21, с. 48].

В ринкових умовах важко витримати жорсткі рамки в структурі посівних площ, тому науковці пропонують ґрунтозахисні обмеження. Основою їх має бути встановленні мінімальні вимоги щодо періодів повернення сільськогосподарських культур на поля, а не жорстке встановлення структури виробничої діяльності [19, с. 24].

Порушення принципів організації посівних площ не забезпечує необхідних умов для росту та розвитку сільськогосподарських культур, що призводить до деградації ґрунтів, а отже, до втрати сільськогосподарської продукції, що негативно впливає на стан сільськогосподарських товаровиробників та навколишнє середовище. Тому необхідно здійснювати землевпорядні за-

ходи для підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. Для удосконалення системи землеустрою сільськогосподарського призначення необхідно узгодити проєкти землеустрою регіонального рівня з планами землеустрою регіонів та загальнодержавним плануванням, провести масштабні ґрунтові дослідження, оптимізувати структуру посівних площ сільськогосподарських угідь та державна підтримку сільськогосподарських кооперативів, зокрема виплата субсидій сільськогосподарським товаровиробникам, що підвищують рівень зональної спеціалізації.

Через дефіцит інвестицій в агросферу, недостатню концентрацію фінансових ресурсів в недостатній мірі реалізуються проєкти меліоративного та протиерозійного будівництва. Нераціональне використання земель, з наявними меліоративними системами призвело до серйозних змін ландшафту. Найбільше постраждали рослинність і ґрунти. Продуктивність меліорованих земель значно знизилася, що призвело до зменшення продуктивності сільськогосподарського використання ландшафтів. Рациональне використання меліорованих земель - це таке їх застосування при якому забезпечується оптимальний водно-повітряний режим ґрунту [12].

З метою забезпечення дієвості ефективних нормативно-правових механізмів управління земельною сферою в умовах війни Верховна Рада України прийняла спеціальний Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (від 24 березня 2022 року № 2145 ІХ), Закон набрав чинності 7 квітня 2022 року, спрямований на швидке надання можливості сільськогосподарським угіддям по всій країні брати участь у виробництві сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. З метою швидкої інтеграції продовольчої безпеки в умовах воєнного стану всі наявні в країні сільськогосподарські угіддя вводяться в сільськогосподарське виробництво, а в законодавстві вводяться спрощені правові механізми, які не вимагають роботи електронних сервісів і реєстрів. Закон регулює ряд питань (рис. 1.1)

Рис. 1.1. Схема питань, які регламентує закон України № 2145-ІХ.

Під час війни в Україні законодавство доповнилось рядом нових законодавчих та нормативно-правових актів. До них належать:

- Закон України "Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо дерегуляції земельних відносин" від 28.04.2022 р. № 2247-ІХ. Він передбачає спрощення процедур, пов'язаних із земельними відносинами, включаючи надання земельних ділянок у користування, спрощується порядок затвердження документації із землеустрою та надання земельних ділянок у власність чи оренду;

- Постанова Кабінету Міністрів України № 326 "Про затвердження порядку використання земель для потреб оборони" від 19.03.2022 р. Вона визначає порядок вилучення земельних ділянок для розміщення військових ча-

стин, оборонних споруд, укріплень та інших об'єктів, необхідних для захисту країни, передбачає спрощення процедур тимчасового використання земельних ділянок для потреб військових;

- Постанова Кабінету Міністрів України № 707 "Про внесення змін до деяких нормативних актів щодо розмінування земельних ділянок" від 29.06.2022 р. Постанова регулює порядок розмінування земельних ділянок, спрямована на те, щоб забезпечити безпеку використання земель для сільськогосподарських та будівельних потреб після звільнення територій від окупації.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Дуже високим є рівень розораності території в Україні, він сягає понад 54% (в країнах Європи — не більше 35%). До господарського використання в нашій країні залучено більш ніж 92% території. Лісистість території України лише 16%, який є занижким для забезпечення екологічної рівноваги (середній показник європейських країн — 25–30%). У формуванні ресурсних умов забезпечення економічної безпеки країн одним із визначальних є рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь в агросфері. Даний показник характеризує коефіцієнт розораності. Аналіз показників розораності та питомої частки сільськогосподарських угідь свідчить, що є пряма залежність між даними показниками для більшості областей (рис. 2.1). Південні регіони (Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська області) мають найбільшу площу сільськогосподарських земель та найвищий рівень розораності території. Найменші площі сільськогосподарських угідь і найнижчий коефіцієнт розораності спостерігаються в Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській областях. Ці області традиційно вважаються рекреаційними регіонами України [70, с. 50].

Рис. 2.1. Схема показника розораності сільськогосподарських угідь України.

Через недосконале землекористування в Україні простежується негативна тенденція погіршення властивостей земель сільськогосподарського призначення:

- площа малопродуктивних земель та земель, що потребують консервації, становить понад 800 тис. га;
- земель, які потребують рекультивації на території України є 141 тис. га;
- забруднені шкідливими речовинами ґрунти становлять 12% загальної площі країни (мають високий рівень радіоактивного забруднення);
- приблизно 20% території України забруднено важкими металами;

- на значних площах спостерігається тенденція щодо зменшення вмісту гумусу в ґрунтах [13, с. 13].

При наявності значних площ родючих земель в Україні, структура земельного фонду характеризується такими негативними тенденціями: значним рівнем розораності (> 50 %), високим рівнем освоєності (60,4 %), збільшення площ розораних земель, також земель засолених, перезволожених та солонцюватих. В світі щороку для несільськогосподарських потреб відчужується приблизно 25 млн га сільськогосподарських угідь, що дорівнює втраті ресурсів харчів на 81 млн чоловік. Наша країна за площею сільськогосподарських угідь належить до 12 найбільших країн світу [33, с. 56].

Результати земельної реформи та аналізу використання земель сільськогосподарського призначення свідчать про такі позитивні явища: 1) земля належить селянам та збережена від привласнення бізнесом; 2) земля передана у власність, власники можуть вільно розпоряджатися нею на свій розсуд; 3) існуюча фрагментація власності не представляє великої загрози для ведення крупнотоварного виробництва, бо 64,4 % розпайованих земель є в оренді; 4) в структурі договорів оренди зростає питома вага довгострокової оренди, практично зникає короткострокова оренда; 5) прослідковується збільшення заробітної плати у сільських працівників та тенденція до збільшення розмірів орендної плати [25].

Указом Президента від 2.02.2002 р. № 92/2002 запроваджується орендна плата за земельні ділянки сільськогосподарського призначення в розмірі не менше 1,5 % від нормативної грошової оцінки та збільшення розміру її в залежності від фінансово-економічного стану орендаря та результатів його діяльності [23, с. 68].

Середній розмір орендної плати в Україні (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 - Середній розмір орендної плати в Україні.

Адміністративно-територіальна одиниця	Укладено договорів оренди земельної частки (паю)	Площа земель, переданих в оренду за договорами, тис. га	Плата за оренду земельних часток (паїв) в грошовому еквіваленті на один рік, тис. грн	Плата за 1 га на рік, грн
Волинська	92078	194,9	138572,8	711,2
Вінницька	422530	1028,4	697847,6	678,6
Донецька	177265	970,5	500143,2	515,4
Дніпропетровська	224263	1267,5	946307,9	746,6
Житомирська	173087	485,4	310925,7	640,6
Запорізька	172116	1168,1	667497,2	571,4
Закарпатська	9042	13,2	3923,1	296,6
Київська	203066	570,0	368131,7	645,8
Івано-Франківська	122472	94,7	64095,0	676,8
Кіровоградська	212933	1052,5	934813,8	888,2
Львівська	157298	238,3	154900,7	650,0
Луганська	126097	752,9	409165,0	543,5
Одеська	249227	1069,5	683304,8	638,9
Миколаївська	147388	859,9	514164,0	597,9
Полтавська	299625	1100,5	1460868,1	1327,0
Сумська	206482	696,6	548871,3	787,9
Рівненська	99071	231,5	247467,4	1068,8
Тернопільська	261822	477,9	260977,0	546,1
Харківська	192649	1038,2	899052,1	866,0
Хмельницька	325265	729,6	532054,5	729,2
Чернівецька	94079	114,1	99084,6	868,4
Черкаська	296714	789,1	885162,9	1121,7
Чернігівська	244246	796,1	476422,1	598,4
Україна	4781850	17168,0	12490686,1	727,6

З таблиці видно, що розмір орендної плати за 1 га на рік коливається від 296,6 грн в Закарпатській області до 1327,0 га в Полтавській області.

Значною мірою на структуру земельного фонду має перерозподіл сільськогосподарських угідь серед великих інтегрованих компаній, агрохолдингів. За останні роки кількість підприємств, земельний банк яких

становить понад 10 000 га, значно збільшився. Для прикладу дані в таблиці 2.2 показують, що у 2007 р. частка земель таких агрохолдингів в структурі загальної площі угідь становила 4,4%, то у 2017 р. вона зросла до 17%. Сьогодні в Україні нараховується більше 100 великих агрохолдингів, які обробляють більше 6 329,05 тис. га землі. Агрохолдинги відіграють дуже важливу роль у формуванні сільськогосподарського ринку України. Частка агрохолдингів в обсязі експорту є вищою за інші сільськогосподарських підприємств. В 2017 р. обсяг валового виробництва агропродукції агрохолдингів складав 55,9 млрд грн., що дорівнює 22% від загального обсягу виробництва продукції, що на 1% менше ніж в 2016 році. В Україні працює більш ніж 10 іноземних агрохолдингів із рейтингу Топ 100 латифундистів. Під їхнім контролем знаходиться близько 3-4 млн га сільськогосподарських угідь. Агрохолдинги активно інвестують фінансові активи в аграрний сектор економіки України [21, с. 47 ; 34].

Таблиця 2.2 - Площі земель в володінні 10 найбільших агрохолдингів України за 2013–2024 рр.

Назва агрохолдингу	Площа земельного банку, тис. га				
	2013 р.	2015 р.	2017 р.	2021	2024 р.
Ukrlandfarming	670	654	605	475	330
Кернел груп	400	390	430	506	363
Агропросперіс	405	430	602,5	300	290
Миронівський хлібо-продукт	295	261	250	370	351,6
Українські аграрні інвестиції	260	245	185	-	-
HarvEast	204	150	137	127	25
Агротон	160	136,7	127	110	110
Мрія Агрохолдинг	315	360	370	195	195
Астарта – Київ	245	180	151	220	212
Sintal Agriculture	150	130	122	-	-

З таблиці видно, що в руках агрохолдингів знаходяться значні площі земель сільськогосподарського призначення, проте їх площі зменшилися за

період з 2013 р. до 2024 року, для цього є об'єктивні причини: серед них – війна та зниження інвестиційної привабливості земель відповідно.

Загальний земельний фонд Львівської області - 2183,1 тис. га (табл. 2.3). Державний земельний кадастр має інформацію про сформовані і зареєстровані земельні ділянки. Програмним забезпеченням ДЗК на сьогодні не передбачено створення будь-яких зведених таблиць на обласному рівні. Відомості про несформовані земельні ділянки відсутні у ДЗК. З 1 січня 2016 р. формування даної звітності не проводиться. Порядок ведення земельного кадастру попередніх років не відповідає новим вимогам організації землекористування в повній мірі, в умовах формування ринку нерухомості [8, с. 32].

Структура земельного фонду Львівської області наведена в табл.2.3.

Таблиця 2.3 - Структура земельного фонду Львівської області*

Основні види земель та угідь	2023 рік		2021 рік	
	усього тис. га	% до заг. площі території	усього тис. га	% до заг. площі території
1	2	3	4	5
Загальна територія	2183,1	100,0	2183,1	100,0
у тому числі:				
1. Сільськогосподарські угіддя, з них:	1261,5	57,8	1261,5	57,8
рілля	794,1	36,4	794,1	36,4
перелоги	0,7	0,0	0,7	0,0
Багаторічні насадження	23,2	1,1	23,2	1,1
сіножаті	187,7	8,6	187,7	8,6
пасовища	255,8	11,7	255,8	11,7
2. Ліси та інші лісовкриті площі	694,7	31,8	694,7	31,8
з них вкриті лісовою рослинністю	629,1	28,8	629,1	28,8
3. Забудовані землі	115,6	5,3	115,6	5,3

Продовж. табл. 2.3.

1	2	3	4	5
4. Відкриті заболочені землі	9,4	0,4	9,4	0,4
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (яри, землі, зайняті щебнем, галькою, скелями, піски)	30,5	1,4	30,5	1,4
6. Інші землі	28,6	1,3	28,6	1,3
Усього земель (суша)	2140,3	98,0	2140,3	98,0
Території, що покриті поверхневими водами	42,8	2,0	42,8	2,0

Примітка* Державна статистична звітність з кількісного обліку земель заповнювалася лише до 01.01.2016 року включно (Дані Держгеокадастру у Львівській області).

Станом на 2023 рік у Львівській області площа порушених земель становить 10,74 тис. га, площа відпрацьованих земель 7,77 га. Площі земель, які перебувають у стадії рекультивації становить 0,2000 га [8, с. 33].

Схема планування Львівської області розроблена терміном дії до 2031 р. Ураховуючи адміністративно-територіальні одиниці, визначено п'ять планувальних районів. Для кожного з них запропоновано комплекс економічних та містобудівних заходів. Рішення Схеми повинні лежати в основі прийняття рішень з розвитку території області, ефективного розпорядження земельними ресурсами, здійснення поліпшень для цих рішень (наприклад, прокладання доріг, покращення екологічної ситуації). Метою дії Схеми є усунення проблем, підвищення ефективності економіки регіону. В той же час адміністративно-територіальна реформа, впровадження новітніх підходів до системи стратегічного планування громад, війна, розпочата росією, внесли поправки в усі сфери життєдіяльності.

Проаналізувавши дані моніторингу схеми планування на період 2006-2020 рр. можна простежити значні відхилення в динаміці деяких показників, а саме: складу використання сільськогосподарських угідь та забудованих зе-

мель (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 - Трансформація структури функціональних зон на території Львівської області, га

Рік	Земельний фонд за видами угідь, га	
	2006	2020
Сільськогосподарські землі	2 183 197	1 290 197
Забудовані землі	108 746	162 000
Землі лісового фонду	693 287	703 000
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	30 348	14 200
Відкриті землі заболочені	9467	9400
Землі водного фонду	42 706	42 300

Джерело: Головне управління статистики Львівської області.

Відбулося значне зростання площі забудованих земель (з 109 до 162 тис. га), та значне зменшення площі земель сільськогосподарського призначення (з 2183 до 1290 тис. га). Це спричинене динамічним зростанням площі сіл в приміських зонах великих міст та відповідно переведення земель із категорії сільськогосподарських земель в категорію забудованих земель. При від'ємному демографічному прирості населення неефективне використання земельних ресурсів [18, с. 25-26].

Львівщина не є винятком в загальній тенденції поширення негативних процесів в землекористуваннях. В таблиці 2.5 наведено площі земель, на яких поширені процеси деградації.

Таблиця 2.5. - Площі з процесами деградації земель на сільськогосподарських угіддях

Види деградованих земель	Площа земель, підданих впливу	
	тис. га	%
Дефляційно-небезпечні землі (с/г угіддя)	340	15,6
Землі, піддані сумісній дії водної та вітрової ерозії	0,5	0,023
Землі, піддані водній ерозії	333,7	15,3
Землі із кислими ґрунтами	791	36,2
Землі перезволожені	192	8,8
Землі заболочені	75	3,4
Землі кам'янисті	11,8	11,8
Забруднені землі, що не використовуються у с/г виробництві	-	-

Дані таблиці свідчать про те що на території Львівської області є значна площа сільськогосподарських угідь з процесами деградації. Дефляційно небезпечні сільськогосподарські угіддя становлять 15,6% від загальної площі сільськогосподарських угідь, землі які піддані сумісній дії і водної і вітрової ерозії становлять 0,5 тис.га, землі піддані тільки водній ерозії становлять 15,3%. Також є значна площа земель з кислими, перезволоженими та заболоченими ґрунтами.

Надмірна зусередженість промисловості, населення та відповідної інфраструктури у Львівській міській агломерації призвело до зниження організаційної та економічної ролі малих міст і сіл. Малі міста значно відстають у розвитку міської інфраструктури та якості умов життя, включаючи комфортне житло, соціальні, культурні та сімейні послуги, робочі місця, транспортне сполучення, рівень ландшафту та озеленення, а також демографічне погіршення.

У новій економічній стратегії Львівської області не зафіксовано знакових зрушень, з 29 стратегічних проєктів на загальну суму 6,1 млрд грн для реалізації стратегічної мети 2021 року розпочато реалізацію лише 11 проєктів (вартістю 1,1 млрд грн), Це підтверджує значне запізнення економічного блоку в системі стратегічних цілей.

Сучасна економічна ситуація характеризується високим фізичним і мо-

ральним зносом інфраструктури та обладнання, низьким рівнем нагромадження основного капіталу, низькою продуктивністю виробництва та праці, а також рядом трансформацій, які вимивають капітал із виробничого циклу.

Реструктуризація (ліквідація) багатьох гірничо-хімічних підприємств та впровадження невідкладних природоохоронних заходів у підприємницькому секторі залишаються гострою потребою. Основна увага приділяється швидкому пристосуванню всіх галузей та економік регіону до функціональних викликів глибинки в умовах воєнного стану в державі, збереженню економічного потенціалу регіону (стратегічно важливих галузей та робочих місць). Мета – забезпечення економічного потенціалу області.

За оцінкою Міжнародної організації з міграції загальна кількість переміщених громадян України перевищила 14 млн осіб. В Західній Україні залишилось 1 млн внутрішньо переміщених осіб, з них на Львівщині приблизно 0,5 млн.

Одним з ефективних методів залучення інвестицій є резервування інвестиційно привабливих земельних ділянок. Також пріоритетними напрямками розвитку є туристично-рекреаційна галузь, а саме розвиток ділового туризму. Ураховуючи унікальність рекреаційних (м. Моршин, Трускавець, смт Східниця) та історико-культурних центрів області (м. Львів, Жовква, Кам'янка-Бузька), наявність туристично та оздоровчої інфраструктур (спортивно-оздоровчі, відпочинково-готельні комплекси, рекреаційні центри), є можливість розвитку рекреації.

Напрямки територіальної організації господарського комплексу Львівської області: забезпечення переміщення підприємств з районів ведення бойових дій, розміщення їх у нових місцях, швидке створення або відновлення старих підприємств з урахуванням поточних потреб, захист існуючих підприємств державного промислового потенціалу, сприяння розвитку експортоорієнтованих підприємств, а також тих, що виробляють продукцію соціального значення та продукцію військового призначення. Сталість регіону, а зокрема продовольча безпека регіону, безпосередньо пов'язана з майбутнім ви-

користанням землі: виділенням першочергових та умовно придатних сільськогосподарських угідь, лісонасадженням та вирощуванням біоенергетичних рослин.

Допомагаючи малим фермерським господарствам і сільським жителям, потрібно покращити логістичний ланцюжок посадки, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Створення територіальної громади Львова та Львівського району в рамках кластеру потребує змін і реформ у житловій системі та формування інструментів для координації взаємодії громад на основі взаємовигідної співпраці та співіснування. Переселення має визначатися кількістю наявних робочих місць, дотриманням принципу децентралізації та поверненням економічного значення малих міст як можливості для відродження [18, с. 29-30].

Якщо говорити про особливості використання сільськогосподарських земель Львівської області, то в даному контексті важливо розглянути меліоровані землі. На території області значна площа заболочених земель та земель з меліоративними системами, що потребують розробки нових управлінських рішень. Загальна площа прибережних захисних смуг водних об'єктів в Львівській області становить 0,76 тис. га.

Згідно з даними Головного управління Держгеокадастру у Львівській області будівництво та реконструкція гідротехнічних протиерозійних споруд не проводиться вже декілька років станом на сьогодні необхідно здійснити будівництво або реконструкцію двох гідротехнічних споруд на загальній протяжності 1,5 км (площею 3 га), також необхідно здійснити будівництво та реконструкцію протипаводкових гідротехнічних споруд. Так, за 2023 рік здійснено будівництво протипаводкових дамб протяжністю 0,035 км та побудовано берегоукріплення протяжністю 0,035 км. На початок 2024 року об'єктів що перебувають у стадії будівництва є чотири (згідно з даними Басейнового управління водних ресурсів річок Західного Бугу та Сяну [8, с.33]).

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

3.1. Методичні та практичні підходи до землекористування на с.-г. землях

Раціональне землекористування бере початок з організації території — оптимізації агроландшафту з екологічно обґрунтованим та економічно доцільним співвідношенням між землями захисного, природоохоронного призначення, сільськогосподарськими угіддями та лісовими насадженнями.

Мартинюк І. зазначив, що для досягнення раціонального природокористування та захисту природно-ресурсного потенціалу країни в умовах інтеграції України до Європейського Союзу, для формування конкурентоспроможної економіки, що враховує екологічні аспекти у сфері захисту навколишнього середовища України та ЄС необхідно реформувати законодавство, розширити регіональне співробітництво з сусідніми країнами, імплементувати Кіотський протокол щодо зміни клімату, запровадити коригуючі податки та субсидії, а також застосувати заходи щодо реалізації прав на забруднення навколишнього середовища. Механізми використання, відтворення та охорони земельних ресурсів сільськогосподарського призначення мають базуватися на принципах раціонального природокористування, реалізації економічної вигоди та відшкодування збитків. Водночас слід враховувати чинники, які покращують екологічні та економічні переваги землекористування. Основні чинники підвищення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення подано на рис. 3.1 [33, с.72-73].

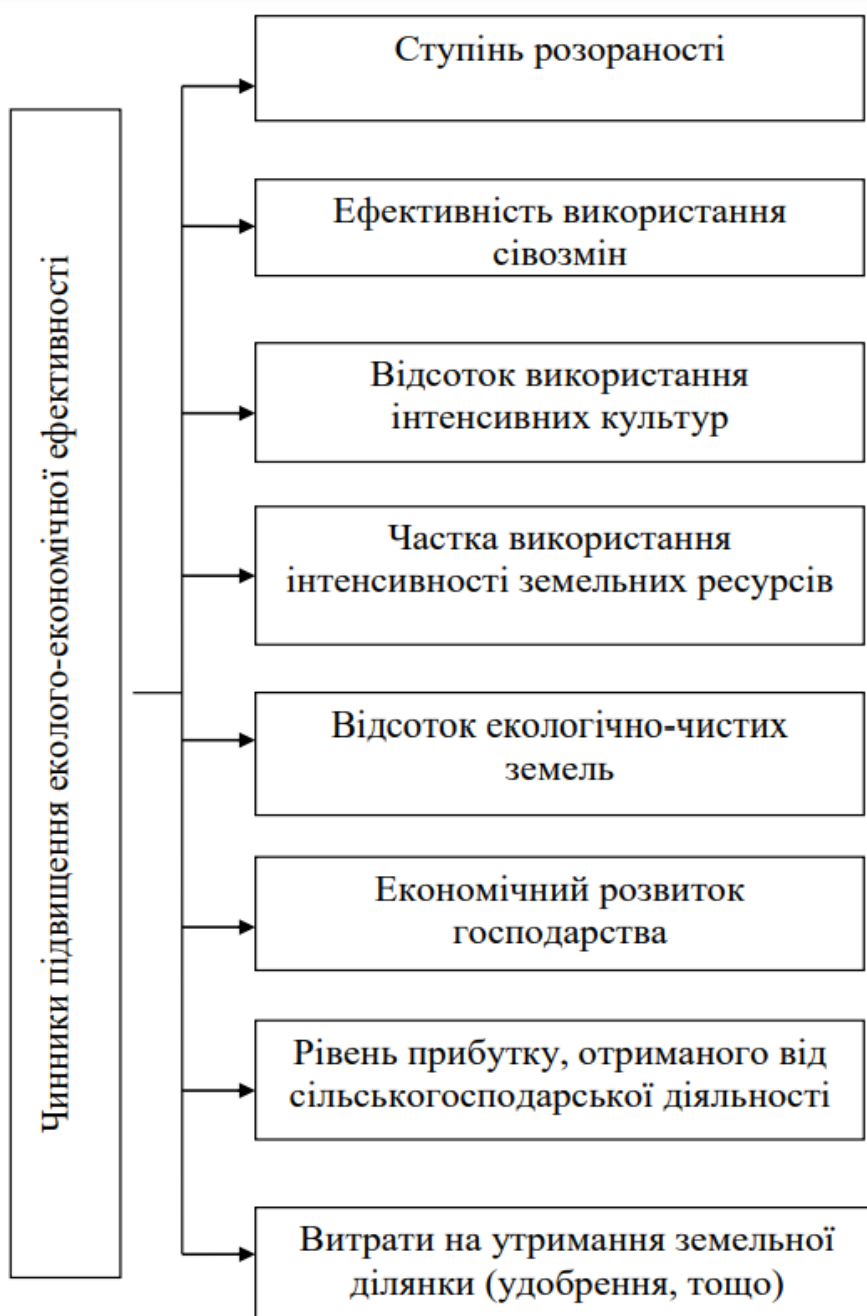

Рис. 3.1. Чинники підвищення еколого-економічної ефективності сільськогосподарських земель.

В процесі використання землі, в більшій мірі сільськогосподарського призначення, повинні враховуватись і поєднуватись як інтереси землекористувачів, так і інших учасників земельних відносин. Вимоги до використання земель:

- повинно враховувати соціально-економічні інтереси країни, галузей, регіонів та землекористувачів;
- якнайповніше враховувати природно-економічні умови конкретних територій та встановлювати якнайкраще співвідношення між територіальними особливостями, спеціалізацією та розмірами виробництва;
- має забезпечувати максимальний економічний та соціальний ефект з дотриманням екологічних вимог, найефективніше організоване виробництво для конкретних умов простору й часу;
- повинно забезпечувати охорону землі, взаємодію з навколишнім середовищем, підвищення родючості ґрунтів в процесі її використання;
- збереження складу і співвідношення земельних угідь;
- передбачити ощадливе ставлення до землі, з кількісною та якісною її оцінкою;
- забезпечити безперервне вдосконалення технологічних процесів, що пов'язані з використанням земель, та таких, що не пов'язані але впливають на стан земель або якість продукції [35, с. 9].

Для поліпшення аграрного землекористування, збільшення рівня його ефективності і покращення умов для формування його конкурентоздатності потрібно вжити радикальні заходи з оптимізації структури посівних площ, які б враховували екологічні чинники та вимоги екологічної безпеки господарювання. Якщо точніше, то потрібно ввести вищі штрафи за перевищення допустимих нормативів інтенсифікації використання земель та деградації ґрунтів [3]. Держава за останні десятки років недбайливо відносила до земельних ресурсів, баланс між розвитком землекористування та вирішенням проблеми збереження земель не був вирішений відповідним чином, і це призвело до появи негативних явищ у землекористуванні. Також у зв'язку з появою значної кількості землевласників та землекористувачів змінилися форми використання земель, що призвело до погіршення якісного стану земель. В процесі виконання завдань землекористування,

держава виявила неспроможність забезпечити завдання раціонального землекористування [9].

Землевпорядні методи управління - це система екологічних, соціальних, правових, економічних і інших методів, що дозволяє провести землеохоронні регламенти, встановити обмеження в використанні земель. Через землеустрій держава здійснює управлінські рішення щодо оформлення правового режиму землекористування, проведення заходів з поліпшення та охорони земель, запровадження економічного стимулювання раціоналізації землекористування. Щодо раціоналізації землекористування, то воно повинно бути екологобезпечним, забезпечувати ефективність землекористування, відповідати цільовому призначенню, здійснювати охорону земель, відповідати її цільовому призначенню, запобігати необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, підвищення продуктивності земель.

Одним із землевпорядних інструментів виступає зонування земель. Зонування земель проводиться як інструмент еколого-економічного управління. Воно проводиться для сільськогосподарських підприємств на певній території, що ідентифікується ознакою зонування межах адміністративно-територіальної одиниці, і здійснюється використання всіх земель згідно з їх цільовим призначенням. Зонування також встановлює рівні обмежень в використанні конкретної земельної ділянки, враховуючи її розташування; обмеження прав власників (користувачів). Дані обмеження повинні стосуватися просторового розміщення, формування виду агропідприємства, системи обробітку ґрунту, вибору типів сівозмін, лімітування вирощування сільськогосподарських культур. Отже, зонування земель – це виявлення, окреслення та об'єднання однотипних територій і масивів земель, що виявляються згідно з поставленим завданням, обмеженнями щодо використання та типом землекористування. В таких країнах як Німеччина, США, Франція зонування земель активно регулюється правовим полем. Дані щодо зонування носять відкритий характер, тому бізнесмен чи

інвестор має можливість одержати всю необхідну інформацію про ризики та переваги тих чи інших земель відносно зони розміщення [38, с. 279-280]. В Україні зонування земель потребує розробки науково-методичного інструментарію та прийняття ряду законодавчих документів.

Сільськогосподарське землекористування – це важлива складова економіки країни, подальший його розвиток в системі продовольчої безпеки на світовому та внутрішньому ринках, в значній мірі залежать від геополітичної ситуації. Щоб даний структурно-функціональний сектор аграрної галузі функціонував та розвивався на належному рівні важливе значення має дослідження його особливостей. Аграрна галузь економіки тяжіє до появи значної кількості агрохолдингів, монополізації та укрупнення. Державні органи управління підтримують довгострокове володіння землями, на рівні розробки та проведення раціональної законодавчої та фіскальної політики. За строком дії у структурі договорів оренди зростає частка договорів з довгостроковою орендою, практично відсутня короткострокова оренда. За терміном дії договори починаються від 7 років; також є позитивна тенденція щодо збільшення середньомісячної зарплати в агросфері та збільшення розмірів орендної плати, проте, це також може бути пов'язано одночасно з знеціненням гривні [6, с. 53].

Впровадження концепції сталого розвитку у сферу сільськогосподарського виробництва вимагає не лише нового управління його традиційними формами, а й розвитку альтернативних форм сільськогосподарського виробництва. Це негативні наслідки інтенсивного промислового управління традиційним сільськогосподарським виробництвом, такі як: зниження родючості ґрунту та біорізноманіття, вимирання бджіл, постійне висаджування одних і тих же культур, поганий стан ползахисних смуг, проблеми охорони здоров'я, поширення алергії вимагають переходу на альтернативні методи виробництва. Водночас першочерговими стали розробка та впровадження нових систем, методів і технологій сільськогосподарського виробництва, які повинні бути адаптовані до навколишнього середовища

та забезпечувати мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище. У багатьох країнах світу, крім традиційних методів сільськогосподарського виробництва, зараз розвиваються альтернативні системи землеробства, засновані на суворому дотриманні наукових рекомендацій щодо використання природно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських угідь і більш збалансованому використанні факторів інтенсифікації. Для захисту сільськогосподарських екосистем і всього навколишнього середовища. Альтернативне землеробство – це концепція, абсолютно новий підхід до сільського господарства, набір методів, поєднаних з ощадливим ставленням до землі. Його суть полягає в повній або частковій відмові від синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту рослин, кормових добавок, інших хімікатів, гормонів тощо.

Особливу увагу в нинішніх умовах необхідно звернути на приватне землекористування, оскільки чинне законодавство передбачає, що власники земель самі повинні забезпечувати їх раціональне використання охороною. Незважаючи на наявність законодавства стосовно державного контролю за використанням та охороною земель все ж порушуються вимоги раціонального використання земель і контроль який ведеться є недосконалим.

Вдалиий досвід мають цивілізовані країни світу, які використовують переважно економічне стимулювання екологічно збалансованого землекористування. Таким чином впливаючи на юридичних та фізичних осіб як суб'єктів землекористування раціонально використовувати земельні ресурси.

Також важливим є вдосконалення орендних відносин як чинника інтенсифікації землекористування. При недовгих термінах оренди орендар не зацікавлений в інвестиціях для того щоб зберегти і підвищити родючість землі. Він хоче тільки використати корисні властивості землі на той час поки використовує і вирощує врожаї. В цьому контексті довготривала оренда є більш вигідною як для орендодавця, так і для орендаря. Зацікавити економічними методами його використовувати орендовані землі є най-

кращим рішенням. Також можна застосовувати і адміністративні заходи, а саме встановлення граничних меж розміру та термінів оренди.

3.2. Проектні пропозиції щодо використання сільськогосподарських земель

Інноваційні підходи у землекористуванні повинні бути орієнтовані на організацію території, пристосування до нових реалій ринку, підвищення ефекту конкуренції, соціально-економічну та екологічну привабливість території. Суб'єкти господарювання на землі мають максимально задовольняти соціально-економічні потреби та витратити мінімальні витрати, забезпечувати охорону ґрунтів. Всі проекти землеустрою мають бути унікальними, враховувати особливості території, географічні умови, матеріально-фінансовий стан. В ньому повинні дотримуватися правила періодичності розміщення культур та застосовуватись практика кращих попередників. Даний проект організації території можливо реалізувати при умові застосування методу адаптивних сівозмін, сільськогосподарські культури в яких розміщуються не "у просторі і часі" (як у традиційному підході). При цьому поле чи робоча ділянка виступають у ролі адаптивної сівозміни, що дасть змогу оперативної та вчасно реагувати на зміни зовнішніх і внутрішніх умов ринку для прийняття відповідних заходів для недопущення кризи в землекористуванні. Проекти землеустрою повинні включати такі основні питання:

- 1) загальна характеристика території громади;
- 2) аналіз сучасного стану використання земель;
- 3) обмеження та особливі умови використання земель;
- 4) проектні пропозиції, обґрунтовані рішення щодо використання та охорони земель.

Ефективність землекористування має підвищувати продуктивний потенціал земельних ресурсів з точки зору зростання врожайності та забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування. Суб'єкти господа-

рювання також повинні усвідомлювати, що системи землеустрою повинні постійно змінюватися, щоб відповідати вимогам часу і бути адекватними новим ситуаціям, які можуть виникнути в землекористуванні. Після розробки проектів землеустрою необхідно визначити ефективність управління земельними ресурсами як за натуральними та вартісними показниками, так і через призму інтенсивності землекористування. Усі управлінські дії, пов'язані з землекористуванням, повинні повною мірою враховувати виклики часу та поточну ситуацію. Суб'єктам господарювання на землі мають надаватися конкурентні стимули землекористування, такі як підвищення якості життя людей, раціональне використання та охорона земель, створення умов для ведення господарської діяльності на землі. Крім того, управління земельними ресурсами має відповідати всім вимогам конкурентоспроможності. До них належать: забезпечення можливості визначення перспективних напрямів спеціалізації; пріоритетність екологічних чинників у діяльності землевласників та землекористувачів при прийнятті стратегічних бізнес-рішень; створення всіх необхідних умов для ефективного використання наявних виробничих ресурсів суб'єктами господарювання на землі. Доведені перспективи розвитку землеустрою проілюстровано на рис. 3.2. Дотримання цих перспектив забезпечить економічну та екологічну ефективність управління земельними ресурсами на конкретних територіях землекористування, сприятиме раціональному використанню земельно-ресурсного потенціалу, забезпечить формування економіки землеустрою на засадах збалансованого та сталого розвитку [16, с. 30-31].

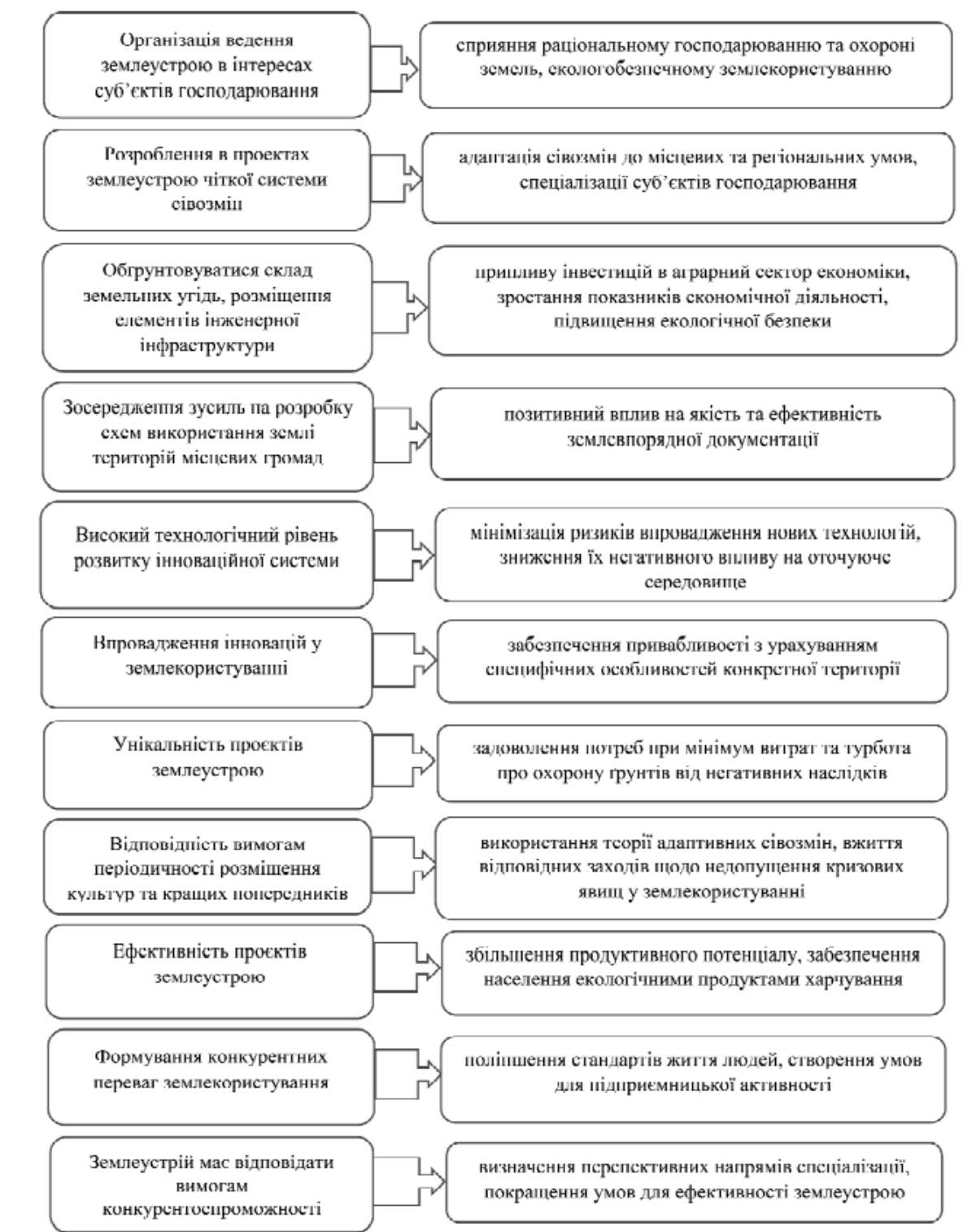

Рис. 3.2. Перспективи розвитку землеустрою в системі управління земельними ресурсами.

Джерело: [16, с. 30-31].

Держава повинна контролювати розвиток і формування інститутів власності та користування землею. Й. Дорош вважає, що регулювання територіального розвитку залежить насамперед від впливу держави. Тому важливу

роль у реалізації земельної політики має відігравати держава [4, с. 30]. Відновлення родючості ґрунтів потребує правильно функціонуючих організаційно-економічних механізмів. Важливим питанням є вдосконалення системи плати за землю відповідно до місцевих умов сільського господарства. Різні види плати за землю повинні здійснюватися за єдиною методикою.

Враховуючи біологічні особливості польових культур та їх здатність не тільки використовувати родючість ґрунту, а й активно її відновлювати, сівоzmіна істотно впливає на такі фактори родючості, як забезпеченість поживними речовинами і вологою, вміст гумусу, біологічний стан, фізичні властивості, що надходять ґрунт при сільськогосподарському використанні та швидкість детоксикації шкідливих речовин. Правильна сівоzmіна визначає агротехнічну стратегію підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь і врожайності сільськогосподарських культур, визначаючи і об'єднуючи в комплекс всі сторони системи землеробства, оскільки від спеціалізації сівоzmіни залежать системи удобрення, механічний обробіток ґрунту та всі інші агротехнічні заходи, склад заходів сівоzmіни та чергування культур [28, с. 4].

Забезпечення оптимального рівня агроекологічної безпеки потрібно оцінювати як необхідність збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення в контексті формування екологістійких агроландшафтів. Оскільки землі сільськогосподарського призначення – це складова частина ландшафту і міра їх збалансованості є опірною здатністю агроекологічного середовища, якість земель впливає на рівень екологічної безпеки. Зараз відчувається недостатність інституціонального забезпечення регулювання агроекологічної безпеки. В процесі адміністративної реформи в Україні та з урахування євроінтеграційних орієнтирів є необхідність вдосконалення нормативно-правового забезпечення виробництв пов'язаних із земельними ресурсами та формування інституцій моніторингової та контрольної діяльності забезпечення якісного стану земель. Для розв'язання даної проблеми та з урахуванням міжнародних стандартів якості продукції, потрібно вдосконалення в таких напрямках: 1) покращення стандартів якості продукції до між-

народних; 2) підвищення стандартів якості ґрунту, на якому вирощено продукцію рослинництва; 3) вільний обігу земель сільськогосподарського призначення; 4) широке залучення систему стимулів і обмежень, які орієнтовані на охорону навколишнього природного середовища. Дієвим способом досягнення цих цілей є впровадження реформ землекористування з посиленням екологічних вимог. Прикладами таких вимог можуть виступати підходи, які використовують в розвинених країнах світу. У Європейському Союзі сільськогосподарська діяльність ґрунтується на принципах Спільної аграрної політики (САП), основою якої є переваги інтересів національного виробника через використання фінансової взаємовиручки, яка створює єдність внутрішнього ринку продукції [5; с.201-203].

У сучасних умовах задоволення потреб населення в овочах та інтенсивність виробництва є найважливішими факторами, що визначають ефективність виробництва овочів високої якості. Як форма розширеного відтворення інтенсифікація базується на застосуванні результатів науково-технічного розвитку і має практично необмежені можливості у збільшенні випуску продукції та підвищенні ефективності. У 2014 році спостерігається тенденція до зниження показників інтенсивності та ефективності сільськогосподарського виробництва, скорочуються обсяги внесення добрив підприємствами овочівництва, старіє механіко-тракторний парк, відчувається дефіцит паливно-мастильних матеріалів, зменшуються площі земель, обмежена робоча сила та матеріальні ресурси.

Доведеним методом підвищення рівня інтенсифікації є застосування спеціалізованих сівозмін з застосуванням інтенсивних технологій, та включення в структуру посівних сівозміни багаторічних і однорічних трав.

Для процесу формування відтворюваного (інтенсивного) типу розвитку, який є досить важким в реалізації, бо залежить від багатьох чинників як зовнішніх - це функціонування середовища аграрних агропідприємств так і внутрішніх (сформованих всередині підприємства) важливо врахувати ряд чинників. Вченими доведено - для підвищення врожайності овочевих куль-

тур на 30–35% і досягти врожайності для столового буряка – до 69 т/га, білокачанної капусти до 97 т/га та моркви – до 63 т/га, при добрій якості продукції та дотриманні екологічних норм, потрібно включити в овочеву сівозміну два поля багаторічних трав та одне поле однорічних трав. Овочеві сівозміни без введення в структуру посівів трав можуть мати місце, якщо склад і структура культур забезпечують правильне чергування та забезпечений достатній розрив між повторним вирощуванням певної культури. В сівозмінах культури розміщуються таким чином, щоб в кожній із них був кращий попередник, це створює оптимальні умови для родючості, сприяє росту і повноцінному розвитку рослин. Освоєння індустріальних технологій вирощування овочів дозволило створити нові сорти овочевих культур, що доступні для машинного збирання, задовольняють вимоги консервної промисловості, та забезпечують інтенсифікацію овочівництва на високому рівні. На сучасному рівні розвитку систем вирощування сільськогосподарських культур інтенсифікація овочівництва в першу чергу повинна бути заснована на раціональному використанні, щоб рівень підвищення результатів в значній мірі випереджав рівні зростання чинників інтенсифікації [17, с. 404].

Розробка та апробація зонально адаптованих технологій в виробництво овочевої продукції в час війни дасть змогу вирішити питання підвищення урожайності та ефективності виробництва, що в свою чергу дозволить забезпечити продовольчу безпеку ТГ, економічну автономію окремих регіонів, підвищити рівень дій органів управління, науковців, господарюючих суб'єктів господарювання та інвесторів на засадах сталого розвитку. Це особливо актуально в умовах війни та післявоєнного відновлення. Інноваційний рівень підприємства знаходиться в прямій залежності від рівня його прибутковості, оскільки і інвесторів і виробників приваблює високий рівень прибутковості.

Аналіз інвестиційної привабливості в розрізі регіону за рівнем прибутковості та рівнем ризику (заробітна плата, воєнний стан, купівельна спроможність та інші фактори) свідчить про рівень інвестиційної привабливості овочівництва, використання новітніх технологій вирощування сільськогос-

подарських культур, створення умов, необхідних для розвитку овочівництва. Ринкова інфраструктура, залучення інвестицій малих і середніх підприємств в аграрний сектор, сільськогосподарських виробників і поліпшення постачання ресурсами сприяють ефективному функціонуванню високопродуктивного сільськогосподарського виробництва і підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Отже, для сталого розвитку регіональної галузі овочівництва та сільських територій, необхідно в першу чергу поліпшити умови для підвищення рівня інвестиційної привабливості окремих регіонів [30, с. 58].

Запровадження овочевих сівозмін у приміських зонах великих міст має очевидні економічні та соціальні вигоди. Такий підхід забезпечує стабільність і зниження собівартості локального виробництва овочів, підвищує стійкість громад до ринкових коливань і створює нові робочі місця в регіоні.

Овочева сівозміна дозволяє зменшити витрати на транспортування та зберігання овочів, адже значна частина овочів постачається з прилеглих до міст господарств. Це особливо важливо для продуктів, що швидко псуються, адже зменшується ризик псування, а споживачі отримують свіжу продукцію за нижчими цінами.

Локальне виробництво овочів стабілізує ринок, знижуючи залежність від цінових коливань, особливо в умовах економічних криз чи подорожчання імпортованих продуктів. Це підтримує продовольчу безпеку й доступність продуктів у містах, зменшуючи їхню вартість для кінцевого споживача. Соціальний ефект від виробництва овочів в приміській території міст також вагомий: створюються додаткові робочі місця, населення має доступ до свіжих і екологічно чистих овочів, що покращує якість харчування та зміцнює здоров'я громади.

Для організації раціонального землекористування важливим є організація сільськогосподарських угідь в системі сівозмін. В такій системі підтримується якісний склад ґрунтів та забезпечується необхідна кількість поживних елементів для живлення рослин. Для раціональної організації викорис-

тання земель сільськогосподарського призначення запропоновано запровадження овочевої сівозміни для СГК «Повітно». Оскільки дане агропідприємство знаходиться в приміській зоні м. Львів овочева сівозміна для нього є доцільною.

Площу овочевої сівозміни обчислено за формулою:

$$P_c = \frac{P_{ov}}{K_{ov}} \times K_c, \text{ де}$$

P_c - площа овочевої сівозміни, га;

P_{ov} - площа посіву овочів, га;

K_{ov} - кількість полів, зайнятих овочевими культурами в прийнятій схемі;

K_c - загальна кількість полів в прийнятій овочевій сівозміні [11].

Отже, загальна площа овочевої сівозміни становить 44,8 га, при кількості полів зайнятими овочами – 2 та загальній кількості полів в сівозміні – 5. В даній сівозміні середній розмір поля становить 9,0 га (рис. 3.3). Сівозміну запроєктовано з такою схемою чергуванням культур:

- 1) конюшина;
- 2) озима пшениця;
- 3) овочі;
- 4) овочі;
- 5) ярий ячмінь з підсівом конюшини.

Рис. 3.3. Розміщення овочевої сівозміни та полів в ній.

Під час проектування полів для сівозміни необхідно враховувати такі важливі чинники:

- **форма та розмір полів** (поля мають бути зручними для використання сучасної сільськогосподарської техніки, тому перевагу надають прямокутним або квадратним формам, що полегшує обробіток ґрунту, посів, збирання врожаю та враховує радіус розвороту);
- **контурність** (на схилах важливо проектувати поля з урахуванням рельєфу для запобігання ерозії ґрунту);
- **врахування ґрунтових умов** (тип і стан ґрунту впливають на структуру поля);

- наявність захисних насаджень (для захисту від вітрової ерозії та створення сприятливого мікроклімату на великих площах полів передбачають захисні лісосмуги);
- забезпечення доїзду (поля повинні мати зручні під'їзди для техніки для транспортування врожаю та проведення польових робіт).

Розмір і форму полів встановлено для організації правильного і продуктивного виконання робіт, враховані також територіальні особливості. Оптимальне співвідношення сторін поля - 1:2 – 1:4. В складних умовах відхилення від середнього розміру поля допускається $\pm 10\%$, а в ґрунтозахисних ± 15 . Характеристика полів за рівновеликістю приведена в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1. - Характеристика полів за рівновеликістю

№ полів	Площа поля, га	Середній розмір поля, га	Відхилення від середнього розміру поля (+),(-)	
			га	%
1	2	3	4	5
I	9,0	9,0	0	0
II	9,0		0	0
III	8,9		-0,1	-1,1
IV	9,0		0	0
V	8,9		-0,1	-1,1

З таблиці видно, що всі поля запроектовані рівновеликі з дотриманням вимог.

Оскільки усі орні землі розміщені на схилах 0-3°, то за проектом їх використовуємо в системі інтенсивного обробітку.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

При виконанні землепорядних робіт, як і при багатьох інших видах робіт, теж існує небезпека для життя та здоров'я працівників. Це пов'язано перш за все з тим, що великий обсяг робіт в землепорядкуванні виконується в польових умовах, на відкритій, в багатьох випадках, на незнайомій, віддаленій, пересіченій місцевості. Шкідливі для здоров'я працівників фактори присутні і при виконанні камеральних робіт.

Для сучасних топографо-геодезичних робіт характерним є також вплив на організм людини різних технічних, біологічних та інших факторів. До цього спричиняє застосування машин і механізмів, енергетики, матеріалів і речовин, значні рівні шуму, вібрації, електромеханічного, інфрачервоного ультрафіолетового, іонізуючого випромінювання, а також забрудненість повітря робочої зони.

Роботи з питань вирішення проблем охорони праці покладено на службу охорони праці, яку очолює інженер з охорони праці. За своїми функціями та завданнями ця служба прирівнюється до основних виробничих служб і підпорядкована безпосередньо керівникові господарства. З метою виявлення причин виробничого травматизму та професійних захворювань спеціалісти служби разом із керівниками структурних підрозділів та головними спеціалістами проводять постійний аналіз травм, захворювань, отруєнь. Усі працівники при прийнятті на роботу і в процесі роботи проходять на підприємстві інструктаж (навчання) з питань охорони праці, подання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, про правила поведінки при виникненні аварій згідно з типовим положенням.

Роль служби охорони праці у виробничій діяльності колективу є важливою, проте її зв'язок із адміністрацією та профспілками не завжди є хорошим. Мають місце обладнані кутки з охорони праці та санітарно-побутові приміщення. Добре організована регулярність медоглядів працюючих, на-

вчання та ведення первинної документації з охорони праці відповідальних працівників.

Всі землевпорядні роботи, які проводяться виконуються відповідно до вимог по організації безпечного ведення польових вишукувально-знімальних робіт:

- перед початком робіт інформуються місцеві органи влади;
- польові підрозділи забезпечуються транспортними засобами, спорядженням;
- розробляються плани здійснення заходів по охороні праці, пожежної безпеки на період проведення польових робіт;
- розробляються оптимальні маршрути проведення польових, знімальних робіт.

Виконання топографо-геодезичних робіт на автомагістралях та автодорогах всіх категорій необхідно заздалегідь узгодити з місцевими органами ДАІ МВС України та дорожніми організаціями, які експлуатують ці дороги. Під час виконання робіт на різних магістралях робітники повинні бути одягнені в демаскуючий одяг. По обидва боки від місця проведення робіт на необхідній відстані треба виставляти попереджувальні знаки. При роботі на полотні залізниці та проїжджій частині шосейної дороги треба виставляти двох сигнальників для попередження про наближення транспорту (за 50-100 м. на автошляхах та 500-1000 м.- на залізниці). При виконанні робіт на різних магістралях забороняється:

- залишати без нагляду геодезичні інструменти та обладнання на дорозі під час перерви;
- виконувати роботи на дорогах в туман, заметіль, грозу, ожеледицю;
- використовувати замість вішок сторонні предмети, які б створювали аварійний стан під час провішування ліній по осі дороги;
- пролазити під вагонами та перетягувати під ними інструменти і матеріали, проходити між буферами вагонів, якщо віддаль між ними менша 5 м.

Невиконання вимог охорони праці та техніки безпеки може призвести

до травмування робітників під час навантажень та розвантаження, а також створення аварійних ситуацій під час роботи біля автомобільних доріг.

В маршрутах чи переходах рух бригад спеціалістів повинен бути організований і здійснюватись під керівництвом бригад. Маршрути пересування повинні бути затверджені в технологічній схемі виконання робіт чи узгоджені з керівником відділу земельних ресурсів та керівництвом сільської ради. Переходи і переміщення працюючих в населених пунктах допускається лише у випадках необхідності. Самовільне відлучення не дозволяється. Виконання проектно-пошукових робіт дозволяється тільки групою з 2-3 чоловік. Умови і порядок проведення проектно-пошукових робіт необхідно довести до відома всіх працівників бригади. Переходи і виконання робіт повинні здійснюватись тільки в денний час і закінчуватись до настання темряви. Відхилення від умов і розпорядку виконання проектно-пошукових робіт можуть допускатись тільки з дозволу керівника робіт, який безпосередньо відповідає за техніку безпеки і охорону праці.

Особи, які приймаються і зараховуються на роботу в проектно-розвідувальні організації і підприємства, повинні мати спеціальну технічну підготовку, пройти навчання з правил техніки безпеки та охорони праці, здати іспит і отримати допуск на право виконання певних видів проектно-пошукових робіт. Забороняється прийом на роботу в топографічно-геодезичні організації на польові роботи людей, яким не виповнилося 18-ти років.

До виконання проектно-пошукових робіт допускається особи, які пройшли відповідний інструктаж та вивчення правил і безпеки праці та інструктаж на робочому місці по виконанню виробничих завдань. Відмітки вступного інструктажу на робочому місці вносяться в спеціальний журнал.

Перед виїздом в поле складається схема маршруту на якій показується особливо важливі небезпечні місця і порядок руху бригади. Для транспортування інструментів і обладнання та доставки персоналу на місце роботи проектом передбачено використання грузової машини. У відповідності з

п.2.3.13 ПТБ-88 автомашина повинна бути обладнана:

- справними дверима, які відчиняються назовні;
- фіксованими відкидними дверима, відкидними сходами, лавкам висотою 40 см від рівня підлоги міцно зафіксованими, не менше 15 см. від верхнього краю;
- рівною герметичною підлогою;
- освітленням, вентиляцією, звуковими сигналами;
- дзеркалом заднього виду.

Кількість людей, яких перевозять в машині не повинна перевищувати кількості обладнаних в машині місць. При перевезенні людей в кузові призначаються старші, які разом з водієм відповідають за безпеку перевезень. При виконанні пошукових робіт на полотні доріг на робітниках повинна бути одягнена сигнальна оранжева форма. При виконанні зйомочних робіт на проїзній частині дороги необхідно встановити регулювальника за 50-100 метрів з обох сторін від місця роботи і поставити знаки обмеження швидкості. Забороняється залишати інструменти і обладнання на проїзній частині дороги без нагляду.

При проведенні проектно-пошукових робіт зв'язок здійснюватиметься за допомогою телефону, а в польових умовах рацією. Також зв'язок між робітниками бригад при виконанні робіт може здійснюватись особисто голосом, жестами, прапорцями.

Всі інженерно-технічні працівники при польових роботах забезпечуються спецодягом і спецвзуттям за затвердженими нормативами. Спецодяг повинен бути демаскуючого характеру.

В жарку літню погоду робочий день інженера-геодезиста починається в 6:00 год. Обідня перерва з 11:00-17:00 год. Тривалість робочого часу дня становить 7-8 год. Дуже важливим елементом по забезпеченню гігієни праці є правильна організація режиму харчування при проведенні польових робіт.

Згідно з п.3.6.2 ПТБ-88 закладка центрів полігонометрії та реперів в ґрунті виконується після рекогностування, яке передбачає їх розташування в

найбільш безпечних місцях. До виїзду на місця проведення робіт керівники бригад повинні мати план обстежуваних ділянок із нанесеними мережами комунікації (телефонні та радіолінії, водопроводи, газопроводи та інші комунікації).

Зовнішнє оформлення центрів та реперів, які були закладені в ґрунт, не повинні заважати вільному пересуванню пішоходів і транспорту. Якщо покладу знаків на вказаному на схемі місці перешкоджає електрокабель, роботи терміново припиняються і викликаються працівники електромережі.

До роботи з електронними тахеометрами і світлодальномірами повинні допускатися особи, які пройшли спецпідготовку і здали іспит з техніки безпеки і технології роботи на приладах. Потрібно дотримуватись особливих правил безпеки при роботі в сиру погоду і необхідно стежити за тим, щоб волога не потрапляла в електричні вузли і блоки приладів [22; 24].

РОЗДІЛ 5

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [27].

Основоположні законодавчі нормативні акти, прийняті Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом міністрів України, міністерствами та відомствами з питань охорони довкілля: Постанови Верховної Ради України: "Про екологічну обстановку в республіці та заходи по її докорінному поліпшенню"; Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"; Закон України "Про охорону атмосферного повітря"; Закон України "Про тваринний світ"; Закон України "Про екологічну експертизу"; Закон України "Про пестициди та агрохімікати"; Кодекси України: Лісовий кодекс України; Кодекс України про надра; Земельний кодекс України; Повітряний кодекс України [15].

До земельних ресурсів відносяться орні землі, землі пасовищ та багаторічних насаджень. З метою охорони земельних ресурсів на підприємствах розроблені правила і заходи, яких необхідно дотримуватись і які строго контролюються. Вони розроблені на основі загальноприйнятих в Україні і які розроблені з врахуванням особливостей місцевості і ландшафту [11].

Серед основних правил охорони земельних ресурсів є такі:

- заборонено використовувати техніку, яка технічно несправна з метою

запобігання розливу паливо-мастильних матеріалів;

- заборонено робити переїзди по сільськогосподарських угіддях тракторів та автомобілів поза технологічним процесом, в зв'язку з тим, що такі заходи сприяють погіршенню структури ґрунту та зниження врожайності;

- зберігати мінеральні добрива та інші хімічні речовини, в спеціально відведених місцях, не допускати попадання їх в ґрунт, а також попадання води.

При виконанні сільськогосподарських робіт всі види обробітку ґрунту на схилах крутизною більше 1° передбачено проводити впоперек схилу. На схилах складної форми напрямок обробітку ґрунту повинен максимально наближатись до напрямку горизонтами місцевості. Такий обробіток запобігає стіканню води і змиву ґрунту на схилах крутизною до 3° та являється самостійним заходом боротьби з водною ерозією.

Вода - один із найважливіших екологічних чинників, без якого життя неможливе. Вивчаючи джерела забруднення особливу увагу треба звернути на такі:

- 1) тваринницькі ферми і комплекси (неправильне зберігання і розміщення гноєсховищ може призвести до забруднення водних джерел);

- 2) мінеральні добрива і отрутохімікати (їх необхідно використовувати, враховуючи встановлені правила і норми їх застосування, а також використовувати їх з врахуванням водоохоронних та санітарно-захисних зон, створених навколо водних об'єктів);

- 3) стоки з машинних дворів, майстерень, складів пальною і мастил (ці стоки, попадаючи у воду, псують її смакові якості, вода стає непридатною для споживання; утворена на поверхні води плівка із мастил і нафтопродуктів погіршує газообмін, надходження у воду кисню, а попадаючи на рослини погіршує їх фізіологічні функції, може призводити до відмирання).

- 4) стоки побутові та переробних підприємств (на території району можуть знаходитись підприємства, що переробляють сільськогосподарську продукцію - консервні цехи і заводи, ковбасні, м'ясоконсервні цехи, молоча-

рні, сироварні тощо їх стічні води, а також стоки побутових підприємств, каналізаційні стоки в селах здебільшого скидаються в річки та інші водоймища не очищеними, вони забруднюють джерела води, дуже погіршують екологічну ситуацію) [1].

Основним джерелом забруднення і засмічення річок залишаються стічні води (20% від загальної маси), оскільки технічна вода, яка була використана знову повертається у водойми. Показниками забруднення є каламутність, вміст рухомих частинок, загальний вміст розчинених речовин, кислотність, концентрація розчинного кисню. Ці скинуті в річку стічні води згубно діють на живі організми та значно погіршують гідрохімічний режим. Тому такі води необхідно очищати. Існує загальний тип очисних споруд, які очищають механічними і біологічними методами.

Водні джерела постійно накопичують продукти ерозії, від чого поступово міліють, втрачають свою екологічну роль. Щоб ця роль зберігалась, систематично повинні здійснюватися заходи запобігання замулюванню річок і водоймищ. Серед них слід виділити протиерозійну організацію території, задерніння схилів, лісомеліоративні заходи. Прибережні смуги вздовж річок повинні залишатися нерозорані, а їх русла розчищені. У комплексі заходів охорони водоймищ важливе місце займає заліснення крутосхилів, що прилягають до водоймищ, повинен бути розроблений комплекс заходів захисту води з урахуванням конкретних його особливостей, зокрема, рельєфу місцевості.

Третім найважливішим екологічним чинником, який потребує охорони та систематичного контролю за його станом, є атмосферне повітря [1].

Аналізуючи стан охорони повітря, треба насамперед слід звернути увагу на джерела його забруднення, серед яких у сільськогосподарських підприємствах найчастіше зустрічаються такі:

- викидні гази двигунів тракторів, автомобілів, комбайнів та інших машин, які використовуються на виробництві;
- викиди промислових та побутових підприємств - котелень, цехів з пе-

роброби сільськогосподарської продукції, випаровування в повітря шкідливих газів з тваринницьких ферм, зокрема, при несвоєчасній очистці приміщень та неправильному зберіганні гною, випаровування нафтопродуктів при неправильному їх зберіганні та використанні, втратах на машинних дворах, у майстернях, сховищах пального і мастил;

- накопичення у тваринницьких приміщеннях аміаку, вуглекислого газу та шкідливих мікроорганізмів при відсутності належної вентиляції.

Ліси виконують захисні водоохоронні та санітарно-гігієнічні функції. Однак вони інтенсивно експлуатуються, гинуть від пожеж, внаслідок недбалого відведення земель з вирубкою під різного виду будівництва. Для охорони флори і фауни застосовуються заходи: запровадження біологічних методів захисту рослин з метою зменшення внесення хімічних засобів, які сприяють загибелі корисних тварин і рослин [1].

ВИСНОВКИ

Землі сільськогосподарського призначення значною мірою впливають на продовольчу безпеку суспільства, оскільки завдяки своїм властивостям вони є єдиним ресурсом для виробництва продовольства. Також важлива їхня властивість – як базису для виробництва аграрної продукції. Землі сільськогосподарського призначення займають 2/3 території України. Статистична динаміка площ різних видів угідь свідчить про розбалансований характер процесів використання земель з переважанням економічних потреб. Загальна площа сільськогосподарських земель держави - 42,7 млн га (70 % загальної території країни), площа ріллі – 32,5 млн га, що становить 76 % усіх сільськогосподарських земель. Таке значення говорить про високий рівень освоєності. За останні роки відбулися найбільші зміни в угіддях сільськогосподарського призначення, в них найбільші темпи розширення. В загальному рівень розораності території України має найвищі показники в Європі .

Термін "раціональне використання" - це складна, багатогранна категорія, що означає і "ефективне" і "екологічно обґрунтоване". Оскільки дотримання екологічних вимог — невід'ємна та основна складова використання земель. Категорія раціонального сільськогосподарського землекористування потребує правильного обґрунтування й пошуку методик оцінки, які не знайшли на сьогодні однозначної системи оцінювання.

Через недосконале землекористування в Україні простежується негативна тенденція погіршення властивостей земель сільськогосподарського призначення: площа малопродуктивних земель та земель, що потребують консервації, становить понад 800 тис. га; земель, які потребують рекультивації на території України є 141 тис. га; забруднені шкідливими речовинами ґрунти становлять 12% загальної площі країни (мають високий рівень радіоактивного забруднення); приблизно 20% території України забруднено важкими металами; на значних площах спостерігається тенденція щодо зменшення вмісту гумусу в ґрунтах.

При наявності значних площ родючих земель в Україні, структура земельного фонду характеризується такими негативними тенденціями: значним рівнем розораності, високим рівнем освоєності, збільшення площ земель засолених, перезволожених та солонцюватих.

Львівщина не є винятком в загальній тенденції поширення негативних процесів в землекористуваннях. Відбулося значне зростання площі забудованих земель та значне зменшення площі земель сільськогосподарського призначення. Це спричинене динамічним зростанням площі сіл в приміських зонах великих міст та відповідно переведення земель із категорії сільськогосподарських земель в категорію забудованих земель. На території Львівської області є значна площа сільськогосподарських угідь з процесами деградації.

Якщо говорити про особливості використання сільськогосподарських земель Львівської області, то в даному контексті важливо розглянути меліоровані землі. На території області значна площа заболочених земель та земель з меліоративними системами, що потребують розробки нових управлінських рішень.

Одним із землевпорядних інструментів виступає зонування земель. Зонування земель проводиться як інструмент еколого-економічного управління. Незважаючи на наявність законодавства стосовно державного контролю за використанням та охороною земель все ж порушуються вимоги раціонального використання земель і контроль який ведеться є недосконалим. Вдалий досвід мають цивілізовані країни світу, які використовують переважно економічне стимулювання екологічно збалансованого землекористування. Таким чином впливаючи на юридичних та фізичних осіб як суб'єктів землекористування раціонально використовувати земельні ресурси.

Ефективність землекористування має підвищувати продуктивний потенціал земельних ресурсів з точки зору зростання врожайності та забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування. Доведеним методом підвищення рівня інтенсифікації є застосування спеціалізованих сівозмін

з застосуванням інтенсивних технологій, та включення в структуру посівних сівозміни багаторічних і однорічних трав.

Для раціонального землекористування важливим є організація сільськогосподарських угідь в системі сівозмін. В такій системі підтримується якісний склад ґрунтів та забезпечується необхідна кількість поживних елементів для живлення рослин. Для раціональної організації використання земель сільськогосподарського призначення запропоновано запровадження овочевої сівозміни для СГК «Повітно». Оскільки дане агропідприємство знаходиться в приміській зоні м. Львів овочева сівозміна для нього є доцільною.

Запровадження овочевих сівозмін у приміських зонах великих міст має очевидні економічні та соціальні вигоди. Такий підхід забезпечує стабільність і зниження собівартості локального виробництва овочів. Овочева сівозміна дозволяє зменшити витрати на транспортування та зберігання овочів, адже значна частина овочів постачається з прилеглих до міст господарств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Агроекологія. Метод. рекомендації щодо написання розділу дипломної роботи «Охорона довкілля». ЛДАУ, 1999 р.
2. Богіра М. С., Ярмолюк В. І. Землевпорядне проектування : теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посібник; за ред. к. е. н. М. С. Богіри. Львів: Львівський національний аграрний університет, 2010. 334 с.
3. Гуцуляк Ю. Г. Сталій екологобезпечний розвиток агроєкосистем в Україні. *Землевпорядний вісник*. 2009. № 3. С. 24-30.
4. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин. *Землевпорядний вісник*. 2012. № 2. С. 28–33.
5. Дребот О.І., Височанська М.Я., Комарова Н.В. Інституціональне забезпечення збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення: монографія; за наук. ред. акад. НААН О.І. Дребот. Київ: Аграрна наука, 2021. 280 с.
6. Дребот О. І., Тарнавський В. А. Сільськогосподарське землекористування: тенденції законодавчих змін земельної сфери воєнного часу. *Ефективна економіка*. 2022. № 7. URL : <https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7889/1/AGRICULTURAL%20LAND%20USE.pdf> (дата звернення 10.11.2024)
7. Дребот О.І., Тарнавський В.А. Сучасний стан та тенденції розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні. *Агроєкологічний журнал*. 2022. № 2. С. 46-54.
8. Екологічний паспорт Львівської області за 2023 рік. Львів, 2024. 204 с.
9. Євтушенко М. В. Дослідження правових та економічних механізмів раціонального землекористування. URL: <http://intkonf.org/evtushenko-mvdoslidzhennya-pravovih-ta-ekonomichnih-mehanizmiv-ratsionalnogozemlekoristuvannya> (дата звернення: 02.11.2024)
10. Земельний кодекс України: Закон України № 2768-III від 25 жовтня

2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 01.10.2024)

11. Казьмір П. Г. Організація території фермерських господарств. Дубляни, 2007.

12. Коваленко Т. Правове регулювання меліорації земель. *Агробізнес сьогодні*. 2012. №1-2 (224-225).

13. Коробська А. О. Державне регулювання використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2020. 20 с.

14. Крамарьов О. С., Гайдаш О. Л., Павленко О. С. Економічна сутність раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. *Агросвіт*. 2023. № 23. С. 44-50.

15. Краснолуцький О., Тихенко Р., Євсюков Т. Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічно обґрунтовані сівозміни та впорядкування угідь. *Землевпорядний вісник*. 2010. № 4. с. 14 – 16.

16. Лазарева О. В., Мась А. Ю., Борисевич К. Ю. Європейські шляхи розвитку землеустрою в системі управління земельними ресурсами. *Економіка та держава*. 2022. № 1. С. 28-33.

17. Лещенко Л.О. Оптимізація економічного механізму забезпечення прибутковості в овочівництві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 10. 2016. С. 404-406.

18. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Схема планування території області як стратегічна основа обґрунтування концепції інтегрованого розвитку територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2022. №3. С. 24-36.

19. Мартин А., Краснолуцький О. Нова концепція формування ґрунтозахисних обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення. *Землевпорядний вісник*. 2014. № 2. С. 20-24.

20. Мицай М. А. Теоретичні основи землевпорядного проектування.

Курс лекцій. ЛДСГІ, 1995.

21. Музика П.М, Урба С.І., Гончаренко Л.В. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. №4. С. 45-53.

22. Охорона праці : навч. посіб. [Гриняк Г.М., Лахман С.Д., Буцько Д.А., Луценков В.А., Ряботягов В.І.]. Київ : Урожай, 1994. 272 с.

23. Паньків З. П., Наконечний Ю. І. Земельні ресурси. Практикум : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 196 с.

24. Пістун І.П., Березовецький А.П., Ковальчук Ю.О. Охорона праці в галузі сільського господарства (землепорядкування і геодезія): навч. посіб. Суми : ВТД “Українська книга”, 2006. 375 с.

25. Попов А. Сучасний стан і основні тенденції використання земель сільськогосподарського призначення сучасний стан та основні тенденції використання сільськогосподарських угідь. *Ефективна економіка*. № 2. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4775> (дата звернення: 12.10.2024)

26. Про землеустрій: Закон України № 858-IV від 22 травня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 01.10.2024)

27. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 10.10.2024)

28. Примак І. Д., Єщенко В. О., Манько Ю. П. Сівозміни в землеробстві України. За ред. І. Д. Примака. Київ: КВІЦ, 2008. 288 с.

29. Прядка Т. М., Корбут Т. С. Теоретико-методологічні засади раціонального й ефективного використання земель. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4. С. 82—84.

30. Рудь В.П. Могильна О.М. Терьохіна Л.А. Ефективність техніко-технологічних рішень в овочівництві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. № 2. 2022. С. 56-63.

31. Савчук В. Еколого-деструктивні процеси в аграрному природокористуванні: структурні зрушення та тенденції. *Економіст*. 2018. № 6. С. 20-24.

32. Ступень М., Радомський С., Пересоляк В. Використання земель сільськогосподарського призначення в пореформений період: монографія. Львів, 2011. 197 с.

33. Теоретико-методологічні засади формування інвестиційної привабливості у системі сільськогосподарського землекористування: монографія / Р. М. Ступень, І. Ф. Рій, П. П. Колодій, З. Р. Рижок. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. 164 с.

34. Топ 100 латифундистів України. Національний агропортал «Latifundist». URL: <https://latifundist.com/rating/top100#364> (дата звернення: 12.11.2024)

35. Третьак А. М., Другак В. М., Романська Д. П. Землевпорядне проектування: теоретичні та методичні основи інвестицій у землекористування / за ред. А. М. Третьака. Київ: ТОВ «ЦЗРУ», 2007. 292 с.

36. Третьак А. М. Економіка землекористування та землевпорядкування : навч. посіб. Київ: ЦЗРУ, 2004. 542 с.

37. Третьак А. М. Землевпорядне проектування : теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посіб. Київ: Вища освіта, 2006.

38. Юхно А. С., Опара В. М., Бузіна І. М. Удосконалення положень еколого-економічного управління земельними ресурсами за зональним аспектом. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія»*. 2022. Вип. 56. С. 277-295.